

Д.В. Дорошкевич, д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту та інновацій.

Міжнародний Університет Фінансів

Д.В. Почитаєв, студент кафедри економіки та підприємництва,

Міжнародний університет фінансів

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ ЕКСПОРТУ ХЛІБА З УКРАЇНИ

У статті висвітлюються сучасний стан галузі з виробництва та реалізації хлібобулочної продукції як на внутрішньому ринку, так і в зовнішньоекономічній діяльності України. Зазначаються основні проблеми експорту хліба та виробів з України та можливі шляхи удосконалення даного сектору національної економіки в міжнародних економічних відносинах. Визначено найбільших виробників та експортерів борошна в Україні. Констатовано, що ринок хліба є ідентичним ринку борошна в Україні. Наведено статистичні дані про внутрішнє споживання борошна пшеничного і суміші пшениці та жита, інформацію про наявність пшениці. Розглянуто динаміку виробництва борошна в Україні. Наголошено, що за останні маркетингові роки вбачається певне поетапне збільшення експортного потенціалу України в сфері хлібобулочної діяльності.

Ключові слова: хліб, хлібобулочна продукція, зерно, борошно, експорт.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні проблеми зернової галузі (борошно-круп'яної) та хлібопекарства в Україні щодо формування позитивної динаміки виготовлення, сильно пов'язані із зовнішнім середовищем, зокрема з кон'юнктурою різноманітних ринків: ринку зерна, ринку борошна, ринку електроенергії, ринку транспортних послуг. Сучасний стан кон'юнктури ринку хліба на сучасному етапі може формуватися під впливом різноманітних чинників, серед яких є: економічні, політичні, соціальні, науково-технічні та інші.

Однією з головних цілей держави, а саме її економічної безпеки, є продовольча безпека України. У Декларації Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки відмічено, що продовольча безпека існує, коли всі люди завжди мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої кількості безпечного та поживного продовольства для задоволення своїх дієтичних потреб і харчових переваг для ведення активного і здорового життя [1].

Ринок хліба та хлібобулочних виробів є одним з найважливіших секторів економіки, який має великий потенціал та забезпечує населення життєво необхідною продукцією, що у свою чергу гарантує державі соціальну стабільність. При цьому в останні роки на ринку спостерігається

різке скорочення собівартості продукції та обсягів виробництва. Частково негативні тенденції на ринку хліба та хлібобулочних виробів зумовлені складною фінансовою ситуацією на світовому та вітчизняному ринку, та, як наслідок, скороченням попиту населення. Але головною причиною є відсутність комплексного дослідження розвитку ринку хліба та хлібобулочних виробів, та особливо – їх експорту. У зв'язку з цим для встановлення причин скорочення обсягів виробництва та споживчого попиту постає необхідність дослідження особливостей функціонування та тенденцій розвитку ринку хліба та хлібобулочних виробів, включаючи дослідження їх експорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і, на які ми опираємося дає змогу виокремити праці таких авторів, як О. Бокій, О. Васильченко, І. Оносова, А. Солошонок та інших. Важливе значення у висвітленні проблем експорту хліба з України відіграють нормативні акти як національного, так міжнародного права, аналітичні дослідження в цій сфері національної економіки України. При цьому нами виділено основні проблеми експорту хліба з України, поліпшення розвитку такої діяльності та її негативні наслідки для національної економіки України.

Постановка завдання. Дослідити ринок хліба в Україні та проблематику експорту хліба та хлібобулочної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Створення умов для реалізації експортного потенціалу галузі ґрунтується на основних державних пріоритетах аграрної політики, визначених Законом України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [2], відповідає законодавчо визначеним стратегічним цілям аграрної політики, зокрема, в частині гарантування продовольчої безпеки держави, що неможливо, перш за все, без створення сприятливих умов для реалізації експортного потенціалу аграрного сектору економіки. А це, в свою чергу, пов'язано з державною підтримкою розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва через врегулювання системи стандартів якості зерна (зернових культур) в Україні та країнах ЄС, що закріплено як нагальна необхідність у комплексній державній цільовій програмі розвитку зернового сектора та ринку зерна «Зерно України – 2008–2015» [8, с. 187].

В 2016 році Україна відзначила 25-річчя своєї незалежності. Проте значного прориву в економіці поки що не спостерігається. Це стосується і хлібопекарської галузі – однієї з найважливіших і соціально значущих серед галузей харчової індустрії України. За роки незалежності створена значна сировинна база для розвитку переробної промисловості, в першу чергу – харчової. Кілька років поспіль збираються рекордні врожаї зернових – понад 60 млн. тонн щорічно. Україна входить до 3-ки лідерів у світі щодо експорту зернових культур. [6, с. 7].

До однієї із найважливіших проблем експорту хліба з України вбачається спад його виробництва на внутрішньому ринку. Стан на ринку хлібобулочної продукції є повністю ідентичний із станом на ринку борошна. В

Україні, на жаль, спостерігається значний спад виробництва борошна. Борошно утримує більше 50% у собівартості хліба та інших виробів, а це означає, що цей продукт є головним фактором при утворенні ціни на хлібобулочну продукцію. Витрати на 1 тону хлібобулочних виробів за статтями калькуляції складають: сировина та матеріали – 59,5% (у тому числі: борошно – 54,5%, інша сировина – 5,0%), паливо та електроенергія на технологічні цілі, всього – 11,9% (у тому числі: паливо (газ) – 7,8%, електроенергія – 3,1%), заробітна плата – 8,2%, відрахування на єдиний соціальний внесок – 3,2%, витрати на утримання та експлуатацію устаткування – 4,2%, загальновиробничі витрати – 12,1%, інші витрати – 1,0% [12, с. 71].

Згідно з показниками Міністерства аграрної політики та продовольства України внутрішнє споживання борошна пшеничного і суміші пшениці та жита становить 1,8 млн. тонн [13]. Враховуючи усі потужності 900 компаній-переробників зерна, потенційно Україна може виробляти 11 млн. тонн борошна, а якщо виконати певні технічні удосконалення та модернізацію, то лідерство нашої країни у борошняній галузі може бути гарантоване. Уявлення про динаміку виробництва борошна в Україні дає змогу сформулювати дослідження громадської спілки «Борошомели України» [11].

Станом на 1 вересня 2017 р. загальна наявність пшениці становить 16783,1 (тис. т), в тому числі: безпосередньо у сільськогосподарських підприємствах – 10240,9 (тис. т), у підприємствах, що займаються зберіганням та переробкою – 6542, 2 (тис. т) [4].

Розглянемо динаміку виробництва борошна в Україні (Рис. 1). Впродовж останніх сезонів виробництво борошна зазнало спаду у млн. тон: 2012-2013 рр. – 3, 50; 2013-2014 рр. – 3, 18; 2014-2015 – 2, 76; 2015-2016 – 2, 65; поточний сезон виявився в поновленні обсягів виробництва борошна – 2, 74.

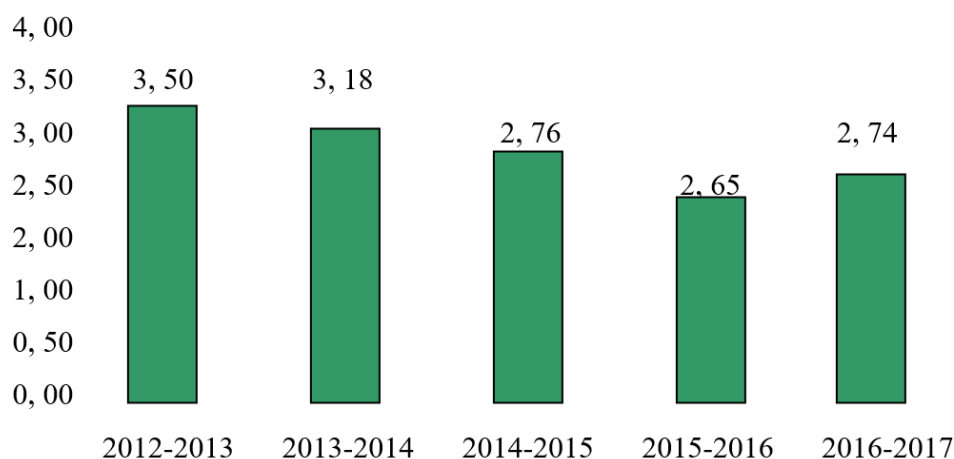

Рис. 1. Динаміка виробництва борошна в Україні

Складено на основі [11]

В Україні існує достатньо вагомий гравець на ринку борошна – ДПЗКУ, який переробляє близько мільйона зерна на рік. Проте найбільше компаній зосереджено у приватних руках і вони виробляють 4/5 українського борошна. Лише

невелика кількість із них завантажені на 80% потужностей, решта працює з 50-60% завантаженням. Аналогічна ситуація з експортом (табл. 1).

Таблиця 1 «Основні виробники і експортери борошна»

Основні виробники борошна	Частка виробництва у %	Основні експортери борошна	Частка експорту у %
ВІННИЦЬКИЙ КХП № 2	8	ДПЗКУ	16
ДП НОВОПОКРОВСЬКИЙ КХП	6	Вінницький КХП №2	13
СТОЛИЧНИЙ МЛИН	6	КХП ТАЛНЕ	13
ДНІПРОМЛИН	6	ДП НОВОПОКРОВСЬКИЙ КХП	8
РОМА ПКФ	4	ТД Новоагро	8
КХП ТАЛНЕ	4	КПФ Рома	7
КРОЛЕВЕЦЬКИ КХП	3	Енліль	6
ЕНЛІЛЬ	2	АЛЬФА ХІМГУП	3
ВІННИЦЯ-МЛИН	2	Губернія-2009	2
ІНШІ	58	Луцька КБФ	2

Складено на основі [11]

Але майже всі млини в Україні побудовані до 1988 року, і обладнання їх є і морально, і фізично застарілим. Понад 34% всього борошна в країні виробляється 110 підприємств, із них лише одна компанія укомплектована новим обладнанням.

Останнім часом, лідуючі позиції за кількістю працюючих млинів стабільно тримає Харківщина – ця область є лідером з виробництва борошна та його експорту [9].

При цьому в Україні відбувається процес консолідації елеваторної промисловості шляхом створення великих холдингів, що спеціалізуються на торгівлі зерном [7].

Починаючи з 2013 року, ми фіксуємо поетапне збільшення експорту. Приміром, у минулому маркетинговому році* (далі – МР) Україна відвантажила на зовнішні ринки 344 тис.

* Маркетинговий рік у аграрній сфері – період, який розпочинається з місяця, у якому починає поставлятися (продаватися) окремий вид продукції рослинництва відповідного врожаю, та закінчується

останнім числом місяця, що передує місяцю, в якому починає поставлятися (продаватися) такий самий вид продукції рослинництва наступного врожаю. В Україні маркетинговий рік для зернових культур

тонн. Останні роки експорт зростав за рахунок продажів у Північну Корею – половина відвантажень відбувалась до цієї країни. Проте у минулому та поточному МР географія експорту вітчизняного борошна почала поступово трансформуватись – на продукцію почали більше звертати увагу країни Африки та Азії. Частка поставок у Південно-Східну Азію практично не змінилась, натомість в абсолютних цифрах вона збільшилась.

Якщо у позаминулому сезоні продано 28 тис тонн, то у минулому – більше 36 тис. тонн борошна. Зокрема, зросли поставки на ринок Індонезії. Слід сказати, що у 2007-2008 роках Україна відвантажувала на цей ринок достатні обсяги, і зараз повертається на втрачений ринок.

Значно зросла частка Східної Азії у загальному обсязі експорту – у цьому напрямку пішло 38% обсягу борошна у 2014-2015 маркетингового року, і 2015-2016 – більше 46%. Частка Африки за останні 2 роки також зросла – від 5 до 8% експорту.

Загалом. можна сказати, що 85% вітчизняного борошна купують азійські країни, трошки купує Молдова (2-3 тис. тонн щомісяця), і ЄС (у минулому МР було відвантажено лише 600 тонн борошна).

Два кораблі борошна по 5 тис. тонн кожен, пішли до Лівії, також точкові поставки були зроблені у Грузію, Сингапур, Анголу, на Філіппіни, Венесуелу.

У Синегал, Гану, Оман, були виконані так звані «сигнальні» поставки борошна. Що стосується країн ЄС, то тут інтерес до українського борошна не можна назвати надто високим [9].

Слід взяти до уваги черговий квартальний прогноз аналітичної групи Da Vinci AG [15], де наголошується, «що сьогодні вже можна говорити про те, що саме в період 2011–2016 АПК став єдиним і безальтернативним експортним локомотивом на довгострокову перспективу. При цьому, за експертною оцінкою, Україна переступила точку неповернення в переформатуванні структури експорту в 2015 році. Ми неодноразово вказували, що подібна

тенденція без посилення суміжних галузей і стимулювання переробки є негативною для української економіки. Ставка на експорт сировини і продуктів з низьким рівнем доданої вартості в кінцевому підсумку призведе до зростання безробіття і формування залежності економіки України від погодних умов і волатильності на ринку продовольства» [14].

Розвиток даного сектору економіки України, зокрема його експортна діяльність, стримується перешкодами, які потребують невідкладного та системного усунення. Посилення ролі держави в регулюванні економікою, що відповідає сучасним тенденціям розвитку світової економіки посткризового періоду, актуалізує для України проблему формування та забезпечення державної експортної зернової політики, орієнтованої на вирішення завдань розвитку зовнішньоекономічної складової зернового сектору та національної економіки в цілому.

Основними проблемами, що стримують розвиток ринку борошна та експорту продукції, є низький рівень матеріально-технічної бази, незавантаженисть виробничих потужностей (40-50% на сьогодні). Скорочуються обсяги споживання основної продукції (хліба) на внутрішньому ринку (в середньому на 3-5% на рік), зростає конкуренція на зовнішніх ринках (з боку Росії, Туреччини та Казахстану, який поставив у 2012 році на зовнішні ринки понад 3 млн т продукції, що становить 20-25% світового експорту). Недостатньо розвинена державна підтримка виробників, відсутня програма просування продукції на зовнішній ринок. Рівень розвитку інфраструктури вимагає вдосконалення, зокрема, відсутні транспортні засоби для перевезення продукції – контейнерів, автопоїздів, спеціалізованих вагонів і т. ін., відсутні сучасні складські приміщення для зберігання зерна та готової продукції [5, с. 40].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, можна стверджувати, що основними проблемами, що стримують розвиток ринку борошна та експорту продукції, є відставання вітчизняних типових технологічних

процесів переробки пшениці в хлібопекарську муку від зарубіжних аналогів за матеріаломісткістю, питомою енергоємністю, займаною площею, витратами повітря і рівнем автоматизації. Виходячи з цього, перспективною є організація високотехнологічного борошномельного виробництва з застосуванням нового обладнання та світового досвіду. Відсутність достатніх обігових коштів не дозволяє борошномельним підприємствам проводити закупівлю запасу зерна для забезпечення формування помольних партій в необхідних обсягах, що призводить до зниження

якості продукції, яка виробляється і відповідно її експорту.

Стрімкий розвиток експорту хліба з України є водночас і негативним наслідком для національної економіки України, її продовольчої безпеки без удосконалення механізму підвищення рівня доданої вартості. Безумовною вагомою причиною погіршення стану експортної економіки хліба є зниження його виробництва внаслідок, в першу чергу, демографічною динамікою в Україні та імміграційною тенденцією населення нашої держави.

Список літератури

1. Декларація Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки. Прийнята на Всесвітньому саміті з продовольчої безпеки (Рим, 16–18 листопада 2009 року) URL: <http://www.un.org> (дата звернення: 26.12.2017).
2. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року. Закон України від 18.10.2005 № 2982-IV // ВВР. – 2006. – № 1. – Ст. 17.
3. Програма розвитку зернового сектора та ринку зерна «Зерно України – 2008–2015. URL: <https://agrarianreformcenter.wordpress.com> (дата звернення: 26.12.2017).
4. Надходження зернових та олійних культур на підприємства, що займалися їхнім зберіганням та переробкою. *Стат. бюл. Держ. служби статистики України*. Січень – Серпень 2017.
5. Бокій О. В. Ринок борошна в Україні. *Вісн. ОНУ ім. І. І Мечникова*. 2013. Т. 18. Вип. 4/1. С. 37–41.
6. Васильченко О. М. Стан хлібопекарської промисловості України на сучасному етапі розвитку. *Матеріали міжнародних науково-практичних конференцій «Технологічні аспекти підвищення конкурентоспроможності хліба і хлібобулочних виробів» та «Здобутки та перспективи розвитку кондитерської галузі»*. Київ, 2016. 190 с. С. 7–10.
7. В Україні відбувається процес консолідації елеваторного виробництва. URL: <http://www.apkinform.com/showart.php?id=14213> (дата звернення: 26.12.2017).
8. Оносова І. А. Проблеми експорту зерна в контексті недосконалості сучасної інфраструктури зернового ринку України. *Пр. Тавр. держ. агротехнол. ун-ту*. 2013. Вип. 13. Т. 1. С. 187–195.
9. Працюють на хліб: основні факти про виробництво та експорт борошна з України. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/pracuut-na-hlib-osnovni-fakti-pro-virobnictvo-ta-eksport-borosna-z-ukraini> (дата звернення: 26.12.2017).
10. Прес-служба Мінагрополітики. URL: <http://minagro.gov.ua/node/22858> (дата звернення: 26.12.2017).
11. Ринок борошна. URL: <http://propozitsiya.com/ua/rinok-boroshna-pershi-kroki-na-mizhnarodniy-ageni> (дата звернення: 26.12.2017).
12. Солошенок А. Л. Основні аспекти сучасного розвитку підприємств хлібопекарської галузі України. *Продуктивність агропромислового вир-ва. Екон. науки*. 2015. № 27. С. 68–76.
13. Урожай 2017 та баланси продовольства: оперативна інформація. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250284183&cat_id=244276429 (дата звернення: 26.12.2017).
14. Хліб – всьому голова? Як війна змінила український експорт. URL: <http://glavcom.ua/publications/hlib-vsomu-golova-yak-viyna-zminila-ukrajinskiy-eksport--366227.html> (дата звернення: 26.12.2017).

15. Ukrainian Economic Trends Forecast: 3Q 2016. URL: <http://ru.davinci.org.ua/news.php?new=863&offset=&allev&ev> (дата звернення: 26.12.2017).

References

1. Deklaratsiia Vsesvitnoho samitu z prodovolchoi bezpeky. Pryiniata na Vsesvitnomu samiti z prodovolchoi bezpeky (Rym, 16–18 lystopada 2009 roku) URL: <http://www.un.org> (data zvernennia: 26.12.2017).

2. Pro osnovni zasady derzhavnoi ahrarnoi polityky na period do 2015 roku. Zakon Ukrainy vid 18.10.2005 # 2982-IV // VVR. – 2006. – # 1. – St. 17.

3. Prohrama rozvytku zernovoho sektora ta rynku zerna «Zerno Ukrainy – 2008–2015. URL: <https://agrarianreformcenter.wordpress.com> (data zvernennia: 26.12.2017).

4. Nadkhodzhenia zernovykh ta oliinykh kultur na pidpriumstva, shcho zaimalysia yikhnim zberihanniam ta pererobkoiu. Stat. biul. Derzh. sluzhby statystyky Ukrainy. Sichyn – Serpen 2017.

5. Bokii O. V. Rynok boroshna v Ukraini. Visn. ONU im. I. I Mechnykova. 2013. T. 18. Vyp. 4/1. S. 37–41.

6. Vasylenko O. M. Stan khlibopekarskoi promyslovosti Ukrainy na suchasnomu etapi rozvytku. Materialy mizhnarodnykh naukovo-praktychnykh konferentsii «Tekhnolohichni aspekty pidvyshchennia konkurentospromozhnosti khliba i khlibobulochnykh vyrobiv» ta «Zdobutky ta perspektyvy rozvytku kondyterskoi haluzi». Kyiv, 2016. 190 s. S. 7–10.

7. V Ukraini vidbuvaietsia protses konsolidatsii elevatornoho vyrobnytstva. URL: <http://www.apkinform.com/showart.php?id=14213> (data zvernennia: 26.12.2017).

8. Onosova I. A. Problemy eksportu zerna v konteksti nedoskonalosti suchasnoi infrastruktury zernovoho rynku Ukrainy. Pr. Tav. derzh. ahrotekhnol. un-tu. 2013. Vyp. 13. T. 1. S. 187–195.

9. Pratsiuiut na khlib: osnovni fakty pro vyrobnytstvo ta eksport boroshna z Ukrainy. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/pracuut-na-hlib-osnovni-fakti-pro-virobnictvo-ta-eksport-borosna-z-ukraini> (data zvernennia: 26.12.2017).

10. Pres-sluzhba Minahropolityky. URL: <http://minagro.gov.ua/node/22858> (data zvernennia: 26.12.2017).

11. Rynok boroshna. URL: <http://propozitsiya.com/ua/rinok-boroshna-pershi-kroki-na-mizhnarodniy-areni> (data zvernennia: 26.12.2017).

12. Soloshonok A. L. Osnovni aspekty suchasnoho rozvytku pidpriumstv khlibopekarskoi haluzi Ukrainy. Produktyvnist ahropromyslovoho vyr-va. Ekon. nauky. 2015. # 27. S. 68–76.

13. Urozhai 2017 ta balansy prodovolstva: operatyvna informatsiia. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250284183&cat_id=244276429 (data zvernennia: 26.12.2017).

14. Khlib – vsomu holova? Yak viina zminyla ukraïnskyi eksport. URL: <http://glavcom.ua/publications/hlib-vsomu-golova-yak-viyna-zminila-ukrajinskiy-eksport--366227.html> (data zvernennia: 26.12.2017).

15. Ukrainian Economic Trends Forecast: 3Q 2016. URL: <http://ru.davinci.org.ua/news.php?new=863&offset=&allev&ev> (data zvernennia: 26.12.2017).

D. V. Doroshkevych, *Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Management and Innovation, International University of Finance»*

D.V. Potchitaev, *student of Department of Economics and Entrepreneurship, International University of Finance*

Analysis of the problem of export bread from Ukraine

The article covers the current state of the industry in the production and sale of bakery products both in the domestic market and in the foreign economic activity of Ukraine. The main problems of export of bread and products from Ukraine and possible ways of improving this sector of the national economy in international economic relations are mentioned. The biggest producers and exporters of the bread-stuffs in Ukraine are

determined. The bread market is identical to the flour market in Ukraine. The statistics about internal consumption of wheat flour and a mixture of wheat and rye, the information of availability of the wheat are adduced. The dynamics of flour production in Ukraine is considered. It is stressed that in the last marketing years there is a certain gradual increase of Ukraine's export potential in the field of bakery industry.

Key words: bread, bakery products, grain, flour, export.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2017 р.